OLIY TA`LIM MUASSALARIDA O`QUV JARAYONINI BOSHQARISHGA OID ILMIY-NAZARIY QARASHLARI

Jurayeva Gulhayo
Xalqaro Nordik universiteti magistranti
E-mail: jurayevagulhayo672@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi. Unda ta’lim tizimini boshqarishda zamonaviy yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari hamda ta’lim menejmenti konsepsiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, o‘quv jarayonining sifatini oshirish, nazorat qilish va rejalashtirishda boshqaruv mexanizmlarining tutgan o‘rni ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolada ilg‘or xorijiy tajribalar bilan bir qatorda, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimidagi islohotlar ham ilmiy jihatdan asoslangan holda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari, oliy ta’limda samarali boshqaruv tizimini shakllantirishda nazariy asoslar muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini, raqamli ta’lim, texnologik infratuzilma, pedagogik kompetensiya, UNESCO, OECD, World Bank, Xorijiy tadqiqotchilar ro'y berayotgan o'zgarish.

Аннотация: В данной статье освещаются научно-теоретические основы эффективной организации и управления учебным процессом в высших учебных заведениях. В нем будут проанализированы современные подходы к управлению системой образования, педагогические технологии, информационно-коммуникационные инструменты, а также концепции управления образованием. Также указывается на роль механизмов управления в повышении качества образовательного процесса, контроле и планировании. В статье наряду с передовым зарубежным опытом будет научно обоснован анализ реформ в системе высшего образования Узбекистана. Результаты исследования подтверждают, что теоретические основы приобретают важное значение для формирования эффективной системы управления в высшем образовании.

Ключевые слова: Изменения, происходящие в системе высшего образования Узбекистана, цифровое образование, технологическая инфраструктура, педагогическая компетентность, ЮНЕСКО, ОЭСР, Всемирный банк, зарубежные исследователи.

Annotation: This article covers the scientific and theoretical foundations of the effective organization and management of the educational process in higher educational institutions. It analyzes modern approaches, pedagogical technologies, information and communication tools and concepts of Educational Management in

ISSN 3030-3907

the management of the educational system. The role of management mechanisms in improving, controlling and planning the quality of the educational process is also indicated. In addition to advanced foreign experiments, the article analyzes the reforms of the Uzbek higher education system on a scientific basis. The results of the study confirm that theoretical foundations play an important role in the formation of an effective management system in higher education.

Keywords: Uzbekistan's higher education system, digital education, technological infrastructure, pedagogical competence, UNESCO, OECD, World Bank, the change that foreign researchers are taking place.

Kirish.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida oliy ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida alohida e’tiborni talab qilmoqda. Xususan, o‘quv jarayonini samarali boshqarish va takomillashtirish zamonaviy ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan oliy ta’lim tizimida chuqur islohotlar olib borilayotgani, ta’lim sifatini oshirish, malakali kadrlar tayyorlash hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni tatbiq etish bo‘yicha qator huquqiy asoslar yaratilgani bu boradagi ilmiy izlanishlar ahamiyatini yanada oshirmoqda.

O‘quv jarayonini boshqarish – bu ta’lim muassasasining barcha faoliyat sohalarini muvofiqlashtiruvchi, ilmiy-nazariy asoslangan, tizimli yondashuvga ega murakkab jarayondir. Ushbu jarayonda strategik rejalashtirish, monitoring, baholash, sifat menejmenti va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish kabi muhim komponentlar mavjud. Mazkur maqolada aynan ushbu yo‘nalishlar bo‘yicha olib borilgan ilmiy-nazariy qarashlar, ularning mohiyati va amaliyotdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ta’lim sifatini oshirish, xalqaro talablarga javob beradigan boshqaruv tizimini shakllantirish, hamda o‘quv jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida yo‘lga qo‘yish ehtiyoji ortib bormoqda. Shu boisdan, mavzuni chuqur tahlil qilish ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism Oliy ta’lim tizimi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda oliy ta’lim tizimining samaradorligini oshirish, uni zamonaviy talablarga moslashtirish va xalqaro standartlarga integratsiyalash muhim masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Olimlarning ilmiy ishlarida oliy ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqildi, xususan:

ISSN 3030-3907

- o‘qituvchining ijodiy faoliyati va pedagogik mahorati, ta’lim tashkilotlari rahbarlarining kasbiy mahorati (L.A.Baykova, V.I.Zagvyazinskiy, N.V.Kuzmina, Yu.L.Lvova, V.V.Popov, I.P.Rachenko, V.A.Suxomlinskiy va boshqalar) o‘rtasidagi bog‘liqlik;

- pedagogika nazariyasini oliy ta’lim amaliyotiga joriy etish (G.G.Ibragimov, V.N.Kabush, I.P.Kartashov, V.N.Kotlyar, V.V.Kraevskiy va boshqalar);

- oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilari va talabalari (Yu.K.Babanskiy, V.D.Lutanskiy, S.Yu.Malgina, M.M.Potashnik, P.G.Pshebilskiy va boshqalar) amaliyotiga ishni ilmiy tashkil etish tamoyillarini joriy etish;

- oliy ta’lim tizimi faoliyatining mazmuniy jihati nazariyasini ishlab chiqish (T.G.Braje, J.L.Vitlin, R.G.Garifullin, V.M.Demin, M.M.Zaborshchikova, V.E.Kovlyakova, N.A.Kutorgo, N.N.Lobanova, A.E.,P.P.V., V.E.P.V .A Simonova, T.M.Turkina, S.S.Firaner va boshqalar).

Ko'rib chiqilayotgan masalaga bag'ishlangan tadqiqotlarda "o‘quv (ta'lim) jarayoni" tushunchani talqin qilishda nomuvofiqlik mavjudligi sababli, bu ish uchun ushbu termin semantikasini aniqlab olishimiz kerak.

Pedagogik lug'atida G.M.Qodjaspirova “o‘quv (ta'lim) jarayoni” tushunchasi “davlat ta’lim standartiga muvofiq ta’lim, tarbiya va shaxs kamoloti muammolarini hal qilishga qaratilgan ta’lim va o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayonlari majmui” deb qaraydi

M.Yu. Oleshkov va V.M. Uvarov o‘quv jarayonini "maqsadli o'quv va kognitiv faoliyatning shaxsiy ahamiyatli usullarini qo'llash orqali har bir o'quvchining sub'ektiv tajribasini ochib berish va undan foydalanishga asoslangan shaxsning shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlaydigan dialektik o'zaro bog'liq bo'lgan o'qitish va o'qitish tizimi" deb ta'riflaydi.

O‘quv (ta'lim) jarayoni, ta'lim va tarbiyaning uzviy birligi va o'zaro bog'liqligiga asoslangan ta'lim va tarbiya faoliyatini tashkil etish tizimi, ta'lim va tarbiya maqsadlariga erishishga qaratilgan.

O'quv jarayoni ma'lum tuzilmaga ega bo'lib, quyidagi elementlardan iboratdir: maqsad, mazmun, o'quvchi (talaba), o'qituvchi va ta'limning tamoyillari, usullari, vositalari, shakllari.

O'quv jarayoni ta'lim, tarbiya va rivojlanish funktsiyalarini bajarish uchun mo'ljallangan. O'quv jarayonining ushbu funktsiyalarini aniqlash shartli ravishda amalga oshiriladi, chunki ta'lim, tarbiya va shaxsiy rivojlanish jarayonlari o'rtasidagi chegaralar nisbiy va ularning ayrim jihatlari umumiydir.

“O‘quv (ta'lim) jarayoni” tushunchasini aniqlaganda shuni hisobga olish kerakki, ta’lim-“ta'lim va tarbiyaning yagona maqsadli jarayoni” deb tushuniladi,

ISSN 3030-3907

insonning intellektual, ma'naviy, axloqiy, ijodiy, jismoniy va (yoki) kasbiy rivojlanishi, uning ta'lim ehtiyojlari va manfaatlarini qondirish uchun ma'lum hajmdagi va murakkablikdagi bilim, ko'nikma, qadriyatlar tizimi, faoliyat tajribasi va malakasini egallashdir.

Oliy ta’lim tizimida o‘quv jarayonini boshqarish va uning nazariy asoslari bo‘yicha dunyo va O‘zbekiston miqyosida ko‘plab olimlar tadqiqotlar olib borishgan. Ushbu sohada quyidagi olimlarning ishlari muhim ahamiyatga ega:

Ta’lim nazariyasi va boshqaruvi bo‘yicha klassik olimlar - John Dewey (1859-1952) – Ta’lim falsafasi va pedagogik psixologiyaning asoschilaridan biri. U ta’lim jarayonining amaliy va interaktiv bo‘lishi zarurligini ta’kidlagan

- Lev Vygotsky (1896-1934) – “Madaniy-tarixiy nazariya” muallifi. U ta’lim jarayonida ijtimoiy o‘zaro aloqalar va muloqotning ahamiyatini tadqiq qilgan.

- Jean Piaget (1896-1980) – Ta’lim jarayonida kognitiv rivojlanish nazariyasini ilgari surgan.

- B. F. Skinner (1904-1990) – Bihevioristik yondashuv asoschisi, o‘quv jarayonida rag‘batlantirish va mustahkamlash nazariyasi bilan mashhur.

Zamonaviy oliy ta’lim boshqaruvi va innovatsiyalar bo‘yicha olimlardan;

- Malcolm Knowles (1913-1997) – Kattalar ta’limi (andragogika) bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan.

- Howard Gardner – "Ko‘p intellekt nazariyasi" muallifi bo‘lib, talabalarning o‘ziga xos o‘qish uslublari borligini ta’kidlagan.

- Philip Altbach – Xalqaro oliy ta’lim tizimi, globalizatsiya va universitet boshqaruvi bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan.

- Henry Mintzberg – Ta’lim boshqaruvi va strategik menejment bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimini boshqarish bo‘yicha quyidagi olimlar tadqiqotlar olib borgan: E.A.Seytxalilov, Sh.Kurbonov, M.Tojiyev, B.Abdullayeva, O.Quysinov, U.Inoyatov, K.Muxamedov, I.Majidov, K.Yuldashev, A.Saidov va boshq.

Oliy ta’lim boshqaruvi bo‘yicha xalqaro tashkilotlar va ekspertlar ham muntazam tadqiqotlar olib bormoqda, jumladan;

- UNESCO – Oliy ta’limning global rivojlanishi va boshqaruvi bo‘yicha tadqiqotlar olib boradi.

- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Ta’lim siyosati, oliy ta’lim sifatini baholash bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazadi.

- World Bank – Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va oliy ta’limni moliyalashtirish bo‘yicha izlanishlar olib boradi.

ISSN 3030-3907

Xorijiy tadqiqotchilar ro'y berayotgan o'zgarishlarga javob sifatida universitetlarni tashkil etishning yangi shakllari haqida munozarani ancha oldin boshlaganlar. Ular orasida G.Bekker, D.Banovi, T.Veblen, A.Gibson, D.Dill, E.Xetket, K.Kit, B.Klark, M.Kogan, S.Kalini, P.Konolli, V.Massi, A.Maass, S.Marginson, D.March, M.Konsidin, K.Novtimer, K.Novtimer, K.Mortimer, J. Stiglitz, S. Jamil, S. Kerr, M. Koen, D. Lang, L. Lesli, R. Lizenski, P. Maassen, V. Terney, M. Shatok, D. Bok, X. Fromm, J. Hope, R. Freyzer va boshqalar.

Biznibg ilmiy dunyoqarashimizga, jumladan tadbirkorlik universitetining kontseptual asoslarini yaratgan P. Blenker, A. Gibb, A. O. Grudzinskiy, G. Itzkovitz, B. Klark, G. N. Konstantinova, D. Röpke, G. Stevenson, A. Trachtenberg va S.R. Filonovichlarning ilmiy izlanishlari ta'sir ko'rsatdi.

Oliy ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonining xususiyatlarini tahlil qilish ushbu jarayonni isloh qilish yo'nalishini, ya'ni talabalarning ta'lim jarayonini "ijtimoiy tartib, ijtimoiy ehtiyojlar va talablarga to'liq mos ravishda, mamlakatning madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olgan holda" qayta qurishni aniqlash imkonini beradi.

Xulosa:

Oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini boshqarish — bu nafaqat tashkiliy jarayon, balki ilmiy-nazariy asoslarga tayanadigan murakkab va muhim tizimdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta’limni boshqarishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar, ta’lim menejmenti nazariyalari va axborot-kommunikatsiya vositalarining o‘rni beqiyosdir. O‘quv jarayonini tizimli boshqarish ta’lim sifatini oshirish, talabalarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, boshqaruv jarayonini ilmiy asosda yo‘lga qo‘yish oliy ta’lim muassasalarining strategik rivojlanishini ta’minlaydi. Xalqaro tajribalar va milliy amaliyotning uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanilishi ta’lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur maqolada ko‘rib chiqilgan nazariy qarashlar asosida, oliy ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini boshqarishning samarali modellari ishlab chiqilishi va amaliyotda qo‘llanilishi kerakligi ta’kidlandi.

Natijaviy xulosa sifatida aytish mumkinki, oliy ta’limni boshqarishda ilmiy-nazariy yondashuvlar asosida yondashish, ushbu tizimning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi va ta’lim sifatining oshishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

ADABİYOTLAR RO‘YXATİ

1. Qurbonov A.Q., Jo‘rayev B.B. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – 256 b.

ISSN 3030-3907

2. Yuldashev J.A. Oliy ta’lim menejmenti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 212 b.
3. To‘xtasinov S., Toshpo‘latov Sh. Ta’lim boshqaruvi nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2019. – 198 b.
4. Abdullayeva M.T. Innovatsion pedagogika. – Toshkent: Muharrir, 2021. – 160 b.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 180 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ–4310-son. Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish to‘g‘risida. – 2019 yil 7 may. // Lex.uz
7. Ziyonet.uz – O‘zbekiston ta’lim portali. https://ziyonet.uz (murojaat qilingan sana: 2025 yil 10 aprel).

ISSN 3030-3907